

[2023] 2 एस. सी. आर. 6

विकास राठी

विरुद्ध

उत्तर प्रदेश राज्य आणि इतर

(फौजदारी अपील क्रमांक. 644/2023)

मार्च 1, 2023

[अभय एस. ओक आणि राजेश बिंदल, न्या.]

फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1973: कलम 319-अतिरिक्त आरोपीला बोलावणे-अपीलकर्त्याच्या कंपनीत काम करणाऱ्या व्यक्तीची हत्या-मृत व्यक्तीच्या भावाने केलेली तक्रार-अज्ञात व्यक्तींविरोधात एफ. आय. आर. नोंदवणे-तथापि, दोन महिन्यांनंतर, मृत व्यक्तीच्या पत्नीने अपीलकर्त्याविरुद्ध केलेली तक्रार-अपीलकर्त्याला फिर्यादी साक्षीदार म्हणून सूचीबद्ध केले कलम 319 प्रमाणे अर्ज तक्रारदाराने अपीलकर्त्याला आरोपी म्हणून समन्स बजावण्यासाठी-ट्रायल कोर्टाने फेटाळले-उच्च न्यायालयाने ट्रायल कोर्टाने दिलेला आदेश रद्द केला आणि प्रकरण परत पाठवले -अपीलवर असे म्हटले: फिर्यादी पक्षाने आधीच सादर केलेल्या पुराव्यांचा

विचार केल्यावर, ते संशयाच्या पलीकडे जात नाही या घटनेचा कोणताही प्रत्यक्षदर्शी साक्षीदार नव्हता- कलम 319 च्या अधिकाराचा वापर करून अतिरिक्त आरोपीला बोलावण्यासाठी अभिलेखावरील पुरावा पुरेसा नाही गुन्ह्यात अपीलकर्त्याचा सहभाग सिद्ध करण्यासाठी-तसेच दोषाआरोपीत आरोपींची निर्दोष मुक्तता करण्यात आली आहे-याव्यतिरिक्त, असे प्रकरण परत पाठवल्यामुळे केवळ खटला लांबणीवर टाकता येईल-उच्च न्यायालयाने केवळ नोंदवले की ट्रायल कोर्टाने अर्ज फेटाळण्यासाठी दिलेली कारणे पुरेशी नव्हती-विलंब टाळण्यासाठी, उच्च न्यायालयाने अधिकारांचा योग्य वापर सामग्रीवर विचार करणे आणि अतिरिक्त आरोपीला समन्स बजावण्यासाठी खटला तयार करण्यात आला होता की नाही याबद्दल मत व्यक्त करणे हा होता-अशा प्रकारे, उच्च न्यायालयाने दिलेला आदेश रद्द केला जातो-अपीलकर्त्याला अतिरिक्त आरोपी म्हणून समन्स बजावण्याचा अर्ज फेटाळला जातो.

हरदीप सिंग आणि इतर वि. पंजाब राज्य आणि इतर . (2014) 3 एस. सी. सी 92: [2014] 2 एस. सी. आर. 1- यावर अवलंबून होते.

मोहम्मद. शफी वि. मोहम्मद. रफीक ; सागर विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य. आणि अन्य. (2022) 6 एस. सी. सी. 389; कैलाश वि. राजस्थान राज्य आणि अन्य. (2008) 14 एस. सी. सी. 51: [2008] 3 एस. सी. आर. 702-संदर्भित.

न्यायनिर्णय कायदा संदर्भ

[2007] 4 एस. सी. आर. 1023 संदर्भित परिच्छेद 5

(2022) 6 एस. सी. सी. 389 संदर्भित परिच्छेद 5

[2008] 3 एस. सी. आर. 702 संदर्भित परिच्छेद 5

[2014] 2 एस. सी. आर. 1 परिच्छेद 12 वर अवलंबून आहे

फौजदारी अपील अधिकारक्षेत्र

सी. आर. एल. आर. क्रमांक 1564/2017 मधील अलाहाबाद येथील उच्च न्यायालयाच्या दिनांकित 16.05.2017 च्या निकाल आणि आदेशावरून.

एन. के. मोदी, वरिष्ठ वकील, सर्वम रितम खरे, मीना सेहरावत, प्रबुद्ध सिंग गौर, इशिता एम. पुराणिक, बीरेंद्र बिक्रम, अपीलकर्त्याचे वकील.

संजय कुमार त्यागी, राज सिंग राणा, कमल कुमार पांडे, पंकज कुमार सिंग, पवन कुमार शुक्ला, एस. सी. त्रिपाठी, प्रज्ञा वर्मा, शैलजा कांत दुबे, वकील प्रतिसादकर्त्यासाठी.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय राजेश बिन्दाल न्या. यांनी दिला.

1. अलाहाबाद उच्च न्यायालयाने दिनांक 16.05.2017 रोजी दिलेला आदेशाला या न्यायालयात आव्हान देण्यात आले आहे.उपरोक्त आदेशानुसार, प्रतिवादी क्रमांक 2 ने 15.03.2017 च्या आदेशाला आव्हान देणारी फौजदारी पुनरीक्षण याचिका दाखल केली होती, ज्यामध्ये कलम 319 फो. प्र. सं. अंतर्गत विद्यमान अपीलकर्त्याला समन्स बजावण्यासाठी दाखल केलेला अर्ज फेटाळण्यात आला होता.

2. उच्च न्यायालयाने आक्षेपार्ह आदेशाद्वारे दिनांक 15.03.2017 चा आदेश रद्द केला होता आणि हे प्रकरण नव्याने तपासणीसाठी ट्रायल कोर्टाकडे परत पाठवले होते.

3. अपीलकर्त्याच्या विद्वान वकिलाने सादर केले की अपीलकर्त्याने 2003 साली साधनांच्या निर्मितीचा आपला व्यवसाय स्थापित केला. प्रतिवादी क्र.2 यांनी तक्रार दाखल केली होती. त्याचा भाऊ बच्चू प्रसाद याच्या हत्येबाबत. त्यात नमूद करण्यात आले होते की तो अपीलकर्त्याच्या कंपनीत काम करायचा.उपरोक्त तक्रारीच्या आधारे अज्ञात व्यक्तींविरोधात एफ. आय. आर. क्र. 480/2013 दाखल करण्यात आला.तक्रारीनंतर सुमारे दोन महिन्यांनी मृताच्या पत्नीने गाझियाबादच्या पोलीस अधीक्षकांकडे त्यांच्याविरुद्ध खोटे आरोप करत तक्रार केली अपीलकर्ता. अपीलकर्त्याने तपास अधिकाऱ्याला नोटीस दिली होती.मागितलेली संपूर्ण

माहिती त्याने सादर केली होती.तपासादरम्यान, पोलिसांना राजेश कुमार नावाचा कथित हत्येचा प्रत्यक्षदर्शी साक्षीदार सापडला ज्याचा जबाब फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम 164 अंतर्गत नोंदवण्यात आला होता. अपीलकर्त्याविरुद्ध तक्रार करताना तक्रारदाराने वरील तथ्य लपवले होते.तपास पूर्ण झाल्यानंतर पोलिसांनी पन्नेलाल उर्फ पन्ना लाल आणि ओम्बीर सिंग या दोन आरोपींविरोधात आरोपपत्र दाखल केले.अपीलकर्त्याला फिर्यादी साक्षीदार म्हणून सूचीबद्ध करण्यात आले होते.खटल्याच्या सुनावणीदरम्यान, विविध साक्षीदारांचे जबाब नोंदवले गेले.अगदी अपीलकर्त्याचीही पी. डब्ल्यू.-6 म्हणून तपासणी करण्यात आली.कोणत्याही साक्षीदाराने अपीलकर्त्याच्या विरोधात काहीही सांगितले नाही.अपीलकर्त्याचे (पीडब्लू-6) निवेदन नोंदवल्यानंतर, तक्रारदाराने पीडब्लू-1, पीडब्लू-2 आणि पीडब्लू-3 यांनी केलेल्या काही अस्पष्ट तोंडी आरोपांच्या आधारे केवळ अपीलकर्त्याला आरोपी म्हणून बोलावण्यासाठी कलम 319 अंतर्गत अर्ज दाखल केला.युक्तिवाद ऐकल्यानंतर, ट्रायल कोर्टाने दिनांक 1.03.2017 च्या आदेशानुसार उपरोक्त अर्ज फेटाळला.हा उपरोक्त आदेश आहे, ज्याला या न्यायालयासमोर सध्याच्या अपीलमध्ये आव्हान देण्यात आले आहे.

4. अपीलकर्त्याच्या वकिलाने मांडलेला युक्तिवाद असा आहे की, प्रकरण नव्याने तपासणीसाठी परत पाठवण्याचा उच्च न्यायालयाचा दृष्टीकोन योग्य नव्हता, कारण विविध साक्षीदारांच्या विधानांच्या स्वरूपात उपलब्ध असलेली सामग्री, फौ . प्र .स. च्या कलम 319

अंतर्गत समन्स बजावल्याबद्दल अपीलकर्त्याविरुद्ध कोणताही खटला दाखल करण्यात आला होता का हे शोधण्यासाठी खूप प्रशंसा केले जाऊ शकते. हा केवळ संशय नाही ज्याच्या आधारे अतिरिक्त आरोपीला समन्स बजावले जाऊ शकते. न्यायालयासमोर सादर केलेल्या पुराव्यातून एखाद्या व्यक्तीच्या विरोधात भक्कम आणि ठोस पुरावा उपलब्ध असेल तरच अशा अधिकाराचा वापर केला जाऊ शकतो, ज्यामुळे त्याला दोषी ठरवले जाऊ शकते. त्याचा वापर अनौपचारिक आणि अश्वारोही पद्धतीने केला जाऊ शकत नव्हता.

5. त्याच्या अनुपस्थितीत, उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह आदेश रद्द करण्यास पात्र आहे आणि अर्ज फेटाळत खालील कोर्टाने दिलेला आदेश कायम ठेवला पाहिजे. त्यांच्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ, या न्यायालयाच्या निर्णयांवर अवलंबून राहून, या प्रकरणात, हरदिप सिंग आणि इतर. वि. पंजाब राज्य आणि इतर., (2014) 3 एस. सी. सी. 92; मोहम्मद. शफी वि. मोहम्मद. रफीक, (2007) 14 एस. सी. सी. 544; सागर विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य. आणि अन्य ., (2022) 6 एस. सी. सी. 389; कैलाश विरुद्ध राजस्थान राज्य आणि अन्य ., (2008) 14 एससीसी 51. या निर्णयाचा या न्यायालय पुढे आधार घेण्यात आला.

6. त्यांनी पुढे सांगितले की, ज्या टप्प्यावर तक्रारदाराने अपीलकर्त्याला अतिरिक्त आरोपी म्हणून बोलावण्यासाठी अर्ज दाखल केला होता, त्या टप्प्यावर संपूर्ण पुरावा समोर आल्याने खटला संपणार आहे. 06.10.2017 या तारखेच्या खालील कोर्टाच्या निकालानुसार, ज्या

आरोपींविरुद्ध आरोपपत्र दाखल करण्यात आले होते, त्यांचीही निर्दोष मुक्तता करण्यात आली.फिर्यादी पक्षाने खालील कोर्टासमोर सादर केलेल्या अपूर्ण पुराव्याच्या आधारेच अपीलकर्त्याला समन्स बजावण्याची मागणी करण्यात आली होती.

7. दुसरीकडे, राज्याचे विद्वान वकील आणि तक्रारदार यांनी सांगितले की, अपीलकर्त्याला अतिरिक्त आरोपी म्हणून बोलावल्याबद्दल त्याच्या विरोधात स्पष्ट खटला दाखल करण्यात आला आहे.खालील कोर्ट आपल्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्यात अपयशी ठरले होते.यात काही शंका नाही की, उच्च न्यायालय ते दुरुस्त करू शकले असते, परंतु हे प्रकरण परत पाठवण्यात आले.आधीच अभिलाखावर असलेली सामग्री विचारात घेतली जाऊ शकली असती. तसे असते तर अपीलकर्त्याला इतर आरोपींसह खटल्यालाही सामोरे जावे लागले असते किंवा त्याच्यावर स्वतंत्रपणे खटला चालवला जाऊ शकला असता.तथापि, ज्या आरोपींविरुद्ध आरोपपत्र दाखल करण्यात आले होते त्यांची दिनांक 06.10.2017 च्या निकालाद्वारे निर्दोष मुक्तता करण्यात आली ही वस्तुस्थिती विवादित नाही.

8. पक्षांची बाजू मांडणारे विद्वान वकिलाना ऐकले आणि कागदी पुस्तकाचा अभ्यास केला.

9. फौ .प्र .स कलम 319 अंतर्गत अधिकारक्षेत्राच्या वापराच्या संदर्भात कायद्याची तत्त्वे सुस्थापित आहेत.

10. हरदीप सिंग आणि इतरांच्या खटल्यातील (वर नमूद केलेल्या) घटनापीठाने खालीलप्रमाणे मत व्यक्त केले:

105. कलम 319 फौ. प्र . स् अंतर्गत अधिकार हा एक विवेकाधीन आणि असाधारण अधिकार आहे. याचा वापर माफकपणे आणि केवळ अशा प्रकरणांमध्ये केला पाहिजे जेथे खटल्याची परिस्थिती आवश्यक आहे. याचा वापर केला जाऊ नये कारण दंडाधिकारी किंवा सत्र न्यायाधीशांचे असे मत आहे की इतर काही व्यक्ती देखील तो गुन्हा करण्यासाठी दोषी असू शकतात. न्यायालयासमोर ठेवलेल्या पुराव्यांवरून एखाद्या व्यक्तीविरुद्ध मजबूत आणि ठोस पुरावा आढळल्यासच अशा अधिकाराचा वापर केला जावा आणि आकस्मिक आणि बेपर्वाईने केला जाऊ नये.

106. अशा प्रकारे आम्ही असे मानतो की न्यायालयासमोर ठेवलेल्या पुराव्यांवरून केवळ प्रथमदर्शनी प्रकरण स्थापित करायचे असले तरी, उलटतपासणीच्या आधारावर चाचणी करणे आवश्यक नाही, परंतु त्यासाठी

बरेच मजबूत पुरावे आवश्यक आहेत की त्याचं सहभागाविषयी खटल्याची संभाव्यता जवळपास आहे. ज्या चाचणीचा वापर करावा लागतो ती अशी चाचणी आहे जी आरोप निश्चित करताना वापरल्या गेलेल्या प्रथमदर्शनी प्रकरणापेक्षा जास्त आहे, परंतु समाधानाच्या मर्यादेपर्यंत कमी आहे की जर पुराव्यावर शिक्कामोर्तब केले नाही तर ते दोषसिद्धीला कारणीभूत ठरेल. अशा समाधानाच्या अनुपस्थितीत, न्यायालयाने सी. फौ प्र. स . च्या कलम 319 अंतर्गत अधिकारांचा वापर करण्यापासून परावृत्त केले पाहिजे.

(भर दिला जातो)

11. सागरच्या प्रकरणात (वर नमूद केलेले) ते खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे:

"9. घटनापीठाने सावधगिरी बाळगली आहे की संहितेच्या कलम 319 अंतर्गत अधिकार हा एक विवेकाधीन आणि असाधारण अधिकार आहे ज्याचा वापर संयमाने केला पाहिजे आणि केवळ त्या प्रकरणांमध्ये जेथे प्रकरणाची परिस्थिती इतकी आवश्यक आहे आणि वरील सूचना म्हणून महत्त्वपूर्ण चाचणी लागू करावी लागेल, जे आरोप निश्चित करताना वापरल्या गेलेल्या प्रथमदर्शनी

प्रकरणापेक्षा अधिक आहे, परंतु समाधानाच्या मर्यादेपेक्षा कमी आहे की जर पुरावा, निर्विवादपणे गेला तर, दोषसिद्धीला कारणीभूत ठरेल."

12. जर फिर्यादी पक्षाने आधीच सादर केलेला पुरावा संविधानाने घालून दिलेल्या कायद्याच्या आधारस्तंभावर विचारात घेतला तर या न्यायालयाचे खंडपीठ, (वर नमूद केलेल्या), ते 'हरदिप सिंग आणि इतर' प्रकरणामध्ये संशयाच्या पलीकडे जात नाही. या घटनेचा कोणताही प्रत्यक्षदर्शी साक्षीदार नाही. पीडब्लू-2 (मृत व्यक्तीचा भाऊ) याने जे काही सांगितले आहे ते असे आहे की, अपील कर्त्याबरोबर व्यवस्थापक म्हणून काम करणाऱ्या मृत व्यक्तीने तक्रारदाराने भागीदार असल्याचा दावा केला असला तरी, अपीलकर्ता आणि मृत व्यक्ती यांच्यात पैशा संदर्भात काही वाद होता. राजेश शर्मा, ज्याचा जबाब पोलिसांनी कलम 164 अंतर्गत नोंदवला होता, त्यानेही पी. डब्ल्यू.-5 म्हणून न्यायालयात हजर असताना तेथून माघार घेतली. काही खोट्या प्रकरणात सहभागी होण्याच्या धमकीखाली पोलिसांनी ते नोंदवले असल्याचे त्यांनी सांगितले. त्याने अपीलकर्त्याकडे बोटही उचलले नाही. त्याऐवजी हत्येनंतर मृताच्या घरी भेट देणारा तो पहिला व्यक्ती होता आणि त्याने अपीलकर्त्याला तिथे पोहोचण्याची माहिती दिली. तो मृत व्यक्तीच्या कुटुंबासमवेत अर्धवेळ स्वयंपाकी म्हणून काम करत होता. नोंदवलेल्या कोणत्याही साहित्याशिवाय, मृताच्या विधवाने केवळ असे म्हटले की

तिला खात्री आहे की अपीलकर्त्याने तिच्या पतीची हत्या केली आहे कारण दुसरा कोणीही शत्रू नव्हता.पीडब्लू-1 म्हणून हजर झालेल्या मृत व्यक्तीच्या भावांपैकी एक, जो घटनास्थळी उपस्थित नव्हता, त्याने अपीलकर्त्याच्या विरोधात एक शब्दही उच्चारला नाही.

13. गुन्ह्यात अपीलकर्त्याचा सहभाग सिद्ध करण्यासाठी कलम 319 अंतर्गत अधिकाराचा वापर करून अतिरिक्त आरोपीला समन्स बजावण्यासाठी या न्यायालयाने दिलेल्या कायद्याच्या प्रकाशात तपासल्यास उपरोक्त साहित्य पुरेसे नव्हते.

14. संपूर्ण पुरावा संपल्यानंतर आणि आरोपीत आरोपींविरुद्धही नोंदवलेल्या साहित्याची तपासणी केल्यानंतर, कनिष्ठ न्यायालयाने दिनांक 1 च्या निकालात त्यांची निर्दोष मुक्तता केली होती. ज्या आरोपींविरुद्ध आरोपपत्र दाखल करण्यात आले होते, त्या आरोपीला दोषी ठरवण्यासाठीही अभिलेखावर सादर केलेली सामग्री पुरेशी नव्हती, हे यातून दिसून येते.

15. पक्षकारांची बाजू मांडणाऱ्या विद्वान वकिलांनी मांडलेल्या युक्तिवादांपैकी एक युक्तिवाद असा होता की, याचिकाकर्त्याला अतिरिक्त आरोपी म्हणून बोलावण्यासाठी खटला दाखल करण्यात आला होता की नाही हे शोधण्यासाठी पुराव्याच्या स्वरूपात पक्षकारांनी नोंदवलेल्या सामग्रीचे मूल्यांकन करण्याऐवजी, उच्च न्यायालयाने हे प्रकरण नव्याने विचार करण्यासाठी कनिष्ठ कोर्टाकडे परत पाठवले. अशी प्रकरण परत पाठवल्याने केवळ खटला लांबणीवर

पडेल. उच्च न्यायालयाने केवळ नोंदवले की कनिष्ठ कोर्टाने अर्ज फेटाळण्यासाठी दिलेली कारणे पुरेशी नव्हती. विलंब टाळण्यासाठी, जर उच्च न्यायालयाने सामग्रीचा विचार केला असता आणि अतिरिक्त आरोपींना समन्स बजावण्यासाठी खटला दाखल करण्यात आला होता की नाही याबद्दल मत व्यक्त केले असते तर अधिकारांचा योग्य वापर झाला असता. अशा प्रकारे पारित केलेल्या आदेशात कनिष्ठ कोर्टाने जी काही कारणे नोंदवली आहेत, ती कदाचित उच्च न्यायालयाच्या समाधानासाठी आनंदाने सांगितली गेली नसतील, परंतु पुनरीक्षणात्मक अधिकाराचा वापर करून ती चूक सुधारली जाऊ शकली असती.

16. वर नमूद केलेल्या कारणांसाठी, प्रस्तुतचे अपील मंजूर करण्यात येत आहे . उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह आदेश बाजूला ठेवला जातो आणि तक्रारदाराने अपीलकर्त्याला अतिरिक्त आरोपी म्हणून बोलावण्यासाठी केलेला अर्ज फेटाळला जातो.

निधी जैन

अपील मंजूर.

(सहाय्यता : मयांक बत्रा आणि तमन्ना, एल. सी. आर. ए.)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही

कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X